

A felkelőcsoporthok

A szovjetek ellen fegyveres harcot vállaló kisebb-nagyobb csoportok háttere és összetétele igen színes volt. A budapesti ellenállás gócpontjait, a csoportok kialakulását, vezetőit és a harcokban vállalt szerepét **Eörsi László** mutatja be

A FORRADALOM KITÖRÉSÉTŐL folyamatosan kisebb-nagyobb felkelőcsoporthok alakultak meg az egész főváros területén. A civil fegyveresek főleg fiatal korosztályú munkásokból kerültek ki, nem a legdatosabb, legtájékozottabb társadalmi rétegekből. Túlnyomó többségük a Rákosi-rezsim és a szovjet megszállás felszámolásáért ragadott fegyvert, de semmiképpen sem a horthysta rendszert akarták visszaállítani. Csatlakoztak hozzájuk olyanok is – különösen a tűzsnertől –, akiket inkább a kalandvágy, a fegyverbirtoklás, az érvényesülési lehetőségek vezéltek.

E fegyveres csoportokra nem volt jellemző a szigorú fegyelem, összetételük, létszámuk szinte állandóan változott. Szerveződésüknek három fő időszakát különböztethetjük meg:

A forradalom kitörésétől a fegyverszüneti tárgyalásokig (október 23–29.) tartó első szakaszban a spontán

neitásnak volt meghatározó szerepe. Ez jellemezte a fegyverszerzést, a (még főleg kis létszámú) csoportok kialakulását, a vezetők kiválasztódását. A lakosság nagyobb része támogatta a felkelőket, amelyeknek az összetétele szinte óránként cserélődött. Legfőbb tevékenységük a harc volt a szovjetek, illetőleg az ÁVH-s, rendőri, honvédségi erők ellen.

A második szakaszt október 29-e esti óráitól számíthatjuk. A harcok a fővárosban lényegében megszűntek, a szovjet csapatok megkezdték a kivonulást. Az előző napon ugyanis a Központi Vezetőség elfogadta a Politikai Bizottságnak azt a határozatát, amely az eseményeket forradalomként, szabadságharcként értékelte, és a szovjet vezetőkkel is sikerült megállapodásra jutni. A fegyverszünet alatt ugrásszerűen növekedett a csoportok létszáma: legtöbbször csatlakoztak katonatisztek mint tanácsadók és kiképzők, sorkatonák, majd börtönökből szabadult politikai és közbüntényes elitáltak is. Az október 29–31. közötti tárgyalások eredményeképpen központi szervezéssel, Király Béla tábornok parancsnokságával, katonai, rendőri és civil erők részvételével megkezdődött a nemzetőrség kialakítása. A felkelő csoportok nemzetőrségi egységekké lényegültek át, vagyis legális keretek között tevékenykedtek.

Ezekben a napokban a külön utakon járó Dudás József és „Nemzeti Bizottmánya” a Szabad Nép székházban mindinkább elszigetelődött. A VII.–VIII.–IX. kerületi jelentősebb csoportok novemberben már mind megtagadták Dudásékkal az együttműködést.

Október 30-án a zömében VII. és VIII. kerületi felkelők megostromolták a Budapesti Pártbizottság épületét. A Köztársaság téri épületet az utca a már feloszlott ÁVH és a pártapparátus forradalomellenes központjának tartotta. A pártház védelmére érkező honvédségi harcokszírók tévedésből az ostromlókat támogatták. Segítségükkel a tömeg elfoglalta az épületet, és 24 foglyot meglincselte.

A harmadik szakasz november 4-étől a forradalom fegyveres leveréséig tartott. A felkelőcsoportok száma, létszáma ebben az időszakban folyamatosan csökkent. (Több nemzetőrségi egység az új agresszió hírére szétoszlott.)

Szolgálatukért rendszeres fizetést és egyenruhát ígértek nekik. A csoportok vezetői többnyire katonai szervezeti formának megfelelően szakaszokra, rajokra osztották egységeiket, megszervezték az őrszolgálatot, megerősítették a fegyelmet, igyekeztek megelőzni (olykor sikertelenül) a kihágásokat. A fegyverszüneti időszakban a fegyveres csoportok tartották fenn a rendet, a közbiztonságot és segítették a lakosság ellátását. Előállították az ÁVH-sokat, a pártvezetőket és a Rákosi-diktatúra egyéb kiszolgálóit, hogy majd bíróság ítélkezzen feletük. A vétkesek kézrekerítésére sok helyütt „különleges csoportok” alakultak.

A fegyverszüneti időszakban a fegyveres csoportok tartották fenn a rendet, a közbiztonságot, és segítették a lakosság ellátását

Különösen a katonák hagyták el a felkelőbázisokat – számos esetben még a harcok előtt –, mert nem bíztak a további ellenállás sikerében, vagy mert úgy látták,

Fegyveres felkelők a Köztársaság téri pártház előtt
 JOBBRA: A Royal Szálló és a Vörös Csillag mozi a Nagykörúton november 12-én
 JOBBRA FENT: A forradalom jelképe egy Köztársaság téri házban

hogy a képzettségük nem érvényesülhet a radikálisabb civil vezetőkkel szemben, akik nagyobb befolyást gyakoroltak a többségre.) A csoportok már nem számíthattak a lakosság oly mértékű támogatására, mint az első harcok idején. Emellett mindinkább teret nyert körükben az elkeseredés, a gyanakvás; a vélt árulok lázas keresése több esetben egyéni tragédiához vezetett. A legtöbb felkelő a nyugati hatalmak vagy az ENSZ közbelépésében bízva tartott ki az óriási túlerővel szemben. A széteszlott csoportok számos tagja azonban fegyvertelenül is folytatta az ellenállást belföldön és külföldön egyaránt.

Ahogy arról már korábban volt szó, a forradalom idején egész Budapest területén szerveződtek kisebb-nagyobb felkelőcsoportok. Tevékenységük különösen a József- és Ferencváros középső részén, a VII. kerület körüttől kifelé eső területén, a II. kerületi Széna tér környékén, Csepel és Pesterzsébet központjában vált jelentőssé. Az ezekben a körzetekben működő csoportok képviselői tárgyalásokat is folytattak a politikai és a katonai vezetőkkel.

A Széna téri felkelők

A Széna téri csoport október 26–27-én jött létre (a budai oldalon ez a hely volt stratégiailag a legfontosabb). A földalatti-építkezés munkásszállójában rendezkedtek be. A szovjet páncélosok ellen barikádokat építettek, amelyeket a Déli pályaudvarról

A forradalom áldozatainak temetése Pesterzsébeten. LENT: A pártbiztosok ostroma alatt elesett forradalmár zászlóval letakart holttestet

odatolt vagonokkal erősítették meg. A csoport vezetője az 59 éves Szabó János gépkocsivezető lett, de az irányításban fontos szerep jutott Bán Róbert rádiótechnikusnak és a jugoszláv állampolgárságú Ekre Kemál művezetőnek is. Ebben a régióban egyébként korántsem voltak olyan súlyos harcok, mint pl. az Üllői út környékén. Még a fegyverszünet előtt a Széna téri vezetők tárgyalásba bocsátkoztak a Bem laktanya tisztjeivel, akik hiába próbálták fegyverletételre rávenni a felkelőket, de egy szovjet–magyar támadás ideiglenesen elűzte a térről a civil fegyvereseket.

Október 30–31-én a csoport ellenőrzési területe sokszorosára növekedett, mivel „Szabó bácsiék” kezükben tartották a kerületi pártbiztosok, a Statisztikai Hivatalt, a Bécsi kapu környékét, a Szovjetunióba került pártvezetők villáit, sőt a hűvösvölgyi ÁVH-s objektumot. Egyik akciójukkal a III. kerületi pártbiztosok is elfoglalták. Egyik vidéki portyázásuk alkalmával felszabadították a csolnoki rabmunkahelyet is. Szabóék új központja a Maros utcai, kiürült ÁVH-s objektum lett. A forradalom alatt az ÁVH-sokra és vezető pártfunkcionáriusokra vadászó összes „különleges csoport” közül a Széna tériek szerezték a legnagyobb zsákmányt, amikor elfogta Marosán Györgyöt, az MDP PB tagját.

4-én délelőtt a Déli pályaudvarnál is megjelentek a szovjet páncélosalakulatok. A felkelők a Maros utcai bázist kiürítve a Széna tért próbálták feltartóztatni a szovjeteket, majd részlegekre oszolván kivonultak a városból. Solymárnál azonban a szovjetek gyűrűbe fogták őket, és a felkelők csak jelentős veszteség árán tudtak megmenekülni. Ezután Szabó János feloszlatta a csoportot.

Baross tériek

A VII. kerületben, a forradalom első napjaiban csak a Baross téren alakult ki nagyobb ellenálló csoport. Október 28-ától Pásztor Gyula és Sándor (nem voltak testvérek) vezetésével mind szervezettebbé vált a fegyveres tevékenysége. A Baross tériekhez számos egyetemista is csatlakozott, akik stencilgépekkel nagyarányú propagandatevékeny

Ipari tanulók csoportja a Széna téren

seget folytattak. Amikor megalakult a nemzetőrség, Nickelsburg László műszerész vette át a főparancsnokságot, de a csoport vezetésében továbbra is fontos szerepet játszott a két Pásztor és Balogh László csatornatisztító. November 1-jén a Baross tériek részt vettek a Gyűjtőfogház foglyainak kiszabadításában.

Október 27–29. között számos újabb VII. kerületi fegyveres csoport alakult. A tanács épületében rendezkedett be Steiner Lajos szállítómunkás fegyveres csoportja. A „Farkas”-csoport Kovács Dezső hőszigetelő és Drbál Ferenc technikus parancsnoksága alatt a Tanács épületében lévő fegyveresektől leválva előbb a kerületi rendőrkapitányságra, 30-án a Wesselényi utcába, 1-jén az Almássy térre, majd 3-án a Royal Szállóba települt át.

A VII. kerületi forradalmárok felkészültek a szovjet támadásra: november 3-án délután a kerületi nemzetőrparancsnokok és katonai tanácsadók összegyűltek a Baross tériek bázishelyén és Nickelsburg elnökletével védelmi tervet dolgoztak ki. (Abban azonban nem tudtak megegyezni, hogy ki legyen a kerületi főparancsnok.)

A legnagyobb VII. kerületi csoport Baross téri ellenállása viszonylag hamar összeomlott. Ebben része lehetett annak a körülménynek is, hogy Nickelsburg főparancsnok – valószínűleg a végeláthatatlan sorokban közeledő szovjet harckocsik láttán – a harc felvétele ellen foglalt állást, de lemondott és eltávozott, mivel parancsnoktársai nem értettek egyet vele. A bázishelyet és a környező épületet a páncélosok szétlőtték, mire a felkelők nagy része hamarosan letette a fegyvert, de a többiek szétszóródva folytatták az ellenállást.

A Lenin körúti szakaszon napokon keresztül eredményes harcot folytattak a felkelők. November 6-án

Steiner Lajos parancsnoksága alatt összeolvadtak a csoportok, központjukat a Közlekedési és Postügyi Minisztérium épületében rendezték be, és 9–10-éig tartottak ki.

Egy másik, VII. kerületiekből álló részleg, Klauber István vezetésével november 4–5-én a Thököly úti bázisukról eredményes harcot vívott a szovjetek ellen.

A VIII. kerületi felkelők

A legnagyobb harcok a Nagykörút és az Üllői út kereszteződésének környékén voltak, ahol már a forradalom első napjaiban kialakultak kisebb-nagyobb létszámú felkelőosztagok, amelyek (mint másutt is) főleg benzinespalackokkal, géppisztolyokkal, kézigránatokkal vették fel a harcot a szovjet páncélosok

ellen. Stratégiai szempontból a Corvin moziban összegyűlt csoport bizonyult a legveszedelmesebbnek, ezért a politikai és katonai vezetés mindenáron meg akarta szervezni e bázis megsemmisítését. Az akciót azonban Nagy Imre miniszterelnök tiltakozása megghiúsította. Természetesen a Corvin köziek harci sikereihez hozzájárultak a közvetlen környezetükben lévő VIII. és IX. kerületi felkelők. A VIII. kerületben kiemelkedő jelentőségre tett szert a Práter utcai általános iskolában

berendezkedett csoport Ö. Nagy János lakatos parancsnoksága alatt. Ezenkívül még a környéken tevékenykedett a Vajdahunyd utcai egység (parancsnokok: Kiss Károly és Jánoki Attila géplakatos) és a Kisfaludy utcai két csoport (parancsnokok: Kasza János és Fánicsik György anyagellenőr). Elvileg ezek az egységek is a Corvin parancsnoksága alá tartoztak, valójában azonban

– különösen a forradalom első időszakában – egymástól függetlenül tevékenykedtek.

A Corvin közti fegyveresek október 26-tól Iván Kovács László gödi munkást ismerték el parancsnokuknak. Vezetésével még a tűzszüneti határozat előtt tárgyalásba bocsátkoztak a szovjetekkel és a BM képviselőivel, akik fegyverletételre akarták bírni a felkelőket szabad elvonulás fejében. A corvinisták azonban 10 pontos ellenkövetelést fogalmaztak meg; ebből az is kiderült, hogy Nagy Imre helyett Veres Péter írot tartották legalkalmasabbnak egy új ideiglenes kormány megalakítására. (Nagy Imre ebben az időben más csoportoknál sem volt népszerű, részint a statárium-rendelet, másrészt a Szabad Európa ellene irányuló kampánya folytán.)

A fegyverszüneti tárgyalásokban a „pesti srácokat” több esetben Corvin köziek képviselték. A pártközpontban az MDP vezetőivel közös nyilatkozatot hoztak

A főparancsnok a harc felvétele ellen foglalt állást, de lemondott és eltávozott, mivel parancsnoktársai nem értettek egyet vele

BALRÓL JOBBRA
FELSŐ SOR:
Szabó János (Szabó bácsi),
Nickelsburg László,
Wágner István (Göndör),
Oltványi László, a pest-
erzsebetiek parancsnoka
ALSÓ SOR:
Angyal István, Buri István,
a csepeliek parancsnoka
és Csongovai Per Olaf

létre: ők elismerik a Nagy Imre-kormányt, a kormány leszereli az ÁVH-t, a harcokban részt vevők pedig amnesztiában részesülnek. Megígérték nekik, hogy a felhívást közzéteszik a rádióban. Mivel ez elmaradt, a fegyverletételre sem került sor. A felkelők túlnyomó része egyetértett abban, hogy a szovjet csapatok budapesti kivonásáig nem adják ki kezükből a fegyvert, de ennek megtörténte után a katonákkal és a rendőrökkel együtt közreműködnek a rend helyreállításában. A Corvin közben azonban ekkorra már Iván Kováccsal szemben kialakult egy befolyásos csoport, amelyet a Pongrátz testvérek, Antalóczi Sándor orvos és Bornemissza Tibor egyetemi tanársegéd vezettek. Ők árulást gyanítva még a kivonuló szovjet csapatok biztosításában sem voltak hajlandóak közreműködni. A konfliktus később még éleződött a Corvin vezetésén belül és november 1-jén (vagy 2-án) leváltották Iván Kovácsot, és főparancsnoknak Pongrátz Gergely állattenyésztőt nevezték ki. A megosztottság, a széthúzás azonban a továbbiakban sem szűnt meg.

A november 4-ei szovjet támadás váratlanul érte a corvinista nemzetőröket. 1-2 napos ellenállás után a névsorokat, igazolványokat megsemmisítve, parancsnokaik vezetésével kiürítették a bázishelyeiket. Kisebb részük és a Vajdahunyad utcai csoport folytatta e körzetben a fegyveres harcot november 8-áig.

IX. kerületi felkelők

Az Üllői út másik oldalán a Középső-Ferencvárosban három nagyobb felkelőcsoport alakult meg: Wágner

István géplakatos parancsnokságával a Berzenczey utcai, Bárány János szerszámkészítő vezetésével a Tompa utcai, valamint Angyal István építésvezető és Csongovai Per Olaf filmrendező irányításával a Tűzoltó utcai csoport. E felkelők nemcsak a szovjet erővel, hanem a magyar rendőri és katonai alakulatokkal is több ízben harcra keveredtek. Angyal és Csongovai értelmiségi barátai, kapcsolataik révén fontos szerephez jutottak a fegyverszüneti tárgyalásokban. Politikailag jóval

A nagy tűzerővel rendelkező csepeliek lőttek a szovjet repülőkre, és a tököli repülőter kifizetőjét is célba vették

képzettebbek voltak felkelőtársaik túlnyomó többségénél. Nyíltan kommunistáknak vallották magukat. A politikai vezetők közül leginkább Kádár Jánossal igyekeztek kapcsolatot tartani, mivel

a pártvezető személyében látták a legfőbb biztosítékot az új, demokratikus, szocialista rendszer konszolidálására. A Tompa utcaiak valószínűleg Tildy Zoltánban bíztak leginkább.

A november 4-ei támadás álmukban érte a IX. kerületi nemzetőrcsoportokat, jóllehet tudtak arról, hogy a szovjet csapatok folyamatosan szivárognak be Magyarországra. A Tűzoltó utcaiak kötelékeiben harcolt 22-24 besorozott ÁVH-s is, akiket a fegyverszünet idején az utcán vettek őrizetbe. A harcok idején a csoport parancsnokai minduntalanul kapcsolatot kerestek

a szovjet katonai és a magyar politikai vezetőkkel a tűzszünet elérése érdekében. Egy ízben sikerült a szovjetekkel tárgyalóasztalhoz ülniük, de nem fogadták el az egyedüli lehetőségként felkínált feltétel nélküli fegyverletételt.

A IX. kerületi forradalmárok 4 napig védekeztek az óriási túlerővel szemben. November 8-án a Ferencvárosban gyakorlatilag megszűnt a fegyveres ellenállás.

XX. kerületi felkelők

A pesterszébeti felkelők a forradalom első napjaiban a szovjetekkel, majd később a Juta-dombnál és környékén a kiskunhalasi gépkocsizó lövészezreddel is felvették a harcot.

Október 25–26-án Pesterzsébeten a civil fegyveresek elfoglalták a XX. kerületi párházat, a tanácsházat, majd a rendőrkapitányságot. Oltványi László vegyészt választották vezetőjüknek, később a kerület nemzetőrparancsnokának is. A környéken lévő fegyveres csoportok szintén Oltványiékhoz csatlakoztak. Így Pesterzsébeten szervezték meg legkorábban (még a tűzszünet kihirdetése előtt) a fegyveres forradalmárok központi irányítását.

November 1–2-án a pesterszébeti nemzetőrök hatóság támogatást kaptak: az esztergomi légvédelmi tüzérosztály a Juta-dombon és a Soroksári úton tüzelőállást foglalt el, hogy lövegeivel akadályozza a szovjet csapatok visszatérését Budapestre. 4-én, miután Oltványi kijelölte a nemzetőrök harci álláspontjait, a civil és a katonai erők a kerület több pontján együttes erővel csaptak össze a szovjet csapatokkal. A civilek kézifegyvereken kívül két légvédelmi ágyúval és egy sorozatvetővel is rendelkeztek. Az utóbbival a Népligetben és a Mester utcában elhelyezett szovjet páncélosokat vették célba. A szovjet behatolást azzal is nehezítették, hogy felrobbantották a Nagykőrösi út burkolatát.

A fővárosban itt tartott legtovább a fegyveres ellenállás. November 10–11-én a nemzetőrség feloszlott, és befejeződtek a harcok.

XXI. kerületi felkelők

Csepelen a forradalom első szakaszában a civil felkelők nem a szovjetek, hanem a magyar fegyveres szervek ellen harcoltak. Először október 24-én a kiegészítő parancsnokságot támadták meg, majd a pártbizottság épületébe is behatoltak.

Másnap már elfoglalták a rendőrkapitányságot és az épületben Buri István parancsnokságával létrejött egy felkelőcsoport.

A fegyverszünet idején Csepelre került egy légvédelmi tüzérezred, amelynek néhány tisztje felvette a kapcsolatot a civil fegyveresekkel.

A szovjetek november 4-én azonnal elfoglalták a Csepelen tartózkodó tüzérezred egyes tüzelőállásait (más állásokat már az első támadásuk – október 26–27. – óta nem engedtek ki a kezükből). A megmaradt lövegeket a nemzetőrparancsnokság a fontosabb stratégiai

A juta-dombi harc után, egy sorozatvető roncsa

pontokon vonta össze. A többi felkelőcsoporthoz képest nagy túlerővel rendelkező csepeliek lőttek a szovjet repülőkre, és sorozatvetőjükkel a tököli repülőtér kifutóját vették célba. A gyalogsági támadást megelőzően felrobbantották a városrészbe tartó utakat, s ezzel késleltették a szovjet behatolást. Később a harcok sikeres bevonulását a Vasműből kitalatott vagonokkal, tartálykocsikkal akadályozták meg. A szovjetek mindinkább megerősödő támadása megosztotta az ellenállókat: a tisztiek nem látták értelmét a további harcnak, de Buri ezt a felfogást még 7-én is hazaárulásnak minősítette. Ám 9–10-én a szovjetek Csepelen végleg felszámolták a fegyveres ellenállást.

Összegzés

Budapesten a fegyveres események következtében kb. 2200 fő halt meg, ennek kb. a 34,5 százaléka a VIII.–IX. kerületben, kb. 12 százaléka a VII.–XIV. kerületben, 8,5 százaléka a XX.–XXI. kerületben. Arról nincsenek adatok, hogy hány felkelő esett el a harcokban, csak azt tudjuk, hogy a halálos áldozatoknak több mint a fele fizikai dolgozó volt, márpedig a fegyveres ellenállók főként ebből a rétegből verbuválódtak. A szovjet hadsereg kb. 670 főt veszített.

A budapesti kórházakban, rendelőintézetekben és más egészségügyi létesítményekben kb. 17 ezer sebesültet kezeltek.

Az 1956-os cselekmény miatt bírói ítélet alapján 225 személyt végeztek ki. 51 százaléka, vagyis 117 fő ellen a fegyveres harcokban való részvételért hozták meg a legsúlyosabb ítéletet.

Még felbecsülni sem tudjuk, hogy a több mint 180 ezer főnyi emigráns közül hányan vehettek részt a fegyveres felkelésben. A civil fegyveresek közül becslésem szerint a felkelőcsoportok tagjainak kb. egyharmada hagyta el az országot a forradalom leverése után.